

KƏDƏRİN POETİK RUHU

Sənətin yüksək estetik dəyərində ehtiva olunan düşüncələr

Şəddat CƏFƏROV,
iqtisadiyyat elmləri üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan və Rusiya Yazıqlar və
Jurnalistlər Birliklərinin üzvü,
Beynəlxalq Yazıqlar Birliyinin üzvü

Ədəbiyyatımızda, əzelliklə poeziyamızda poema janrını yeni inkişaf mərhələsinə çıxaran Əli Rza Xələfinin yeni əsərini nəşrə hazırladım. Əsər «Ölməyən sevginin dastanı» adlanır. İlk baxışdan adın folklor şiriniyi ilə diqqətimi cəlb etməsi məndə xüsusi ovqat yaradı. Əsəri oxumağa başladım. Ayrı-ayrı bölmələri, səhifələri çevirdikcə ədəbi-bədii zövqün həyəcanları mənə çulğadı. Gənclik hissləri, həyata yenicə qədəm qoyub, sevgi duyğularının şiriniyi ilə xəyallarını qanadlandıran 80-ci illərin gəncləri gözələrimin önündə cəmləndi və əsəri axıra qədər diqqətlə oxumalı oldum.

Məlum olur ki, müəllifin dostu, tanınmış şair-tərcüməçi, Yesenin yaradıcılığının Bakı dövrü ilə bağlı mükəmməl tədqiqat əsərinin müəllifi, filologiya elmləri doktoru, professor İsaخان İsaخانli söhbət əsasında «Bir sevgi dastanı» adlı povestindən söhbət açır. Onu da deyim ki, Əli Rza Xələfi İsaخانlinin yaradıcılığının tədqiqatçısıdır. Əgər belə demək mümkünsə, o, İsaخانlinin ədəbi-bədii yaradıcılığı ilə yaxından tanışdır. Nəşr olunan kitabları haqqında rəy-məqalələr yazıb, onun tədqiqatlarından müəyyən nümunələri çap edib. Bütün bunlardan başqa Ə.R.Xələfi İsaخانlinin hekayələri haqqında monoqrafik tədqiqat əsəri də yazıb və çap etdirib. Əslində, mən də İsaخانlinin hekayələri haqqında kifayət qədər məlumatlıyam. Çünki Ə.R.Xələfinin İsaخانlinin hekayələrinin tədqiqinə həsr olunmuş «Həyat lövhələri nəsrin güzgüsündə» monoqrafiyasını da mən çap etmişəm. Hətta həmin kitab çap olunan sonra monoqrafiya haqqında fikirlərini də «Kredo» qəzetində oxucular üçün yazmışam.

Demək istəyirəm ki, iki yaradıcı şəxsin yaradıcılıq əlaqələrinin sıxlaşması, yaxınlaşması zamanı yeni ideyaların doğuluşu təbii haldır.

İsaخانlinin təklif etdiyi məhəbbət mövzusunu Ə.R.Xələfi epik-lirik poema janrında qələmə alıb. Doğrudur, povestin əsas məzmununu, mözi-ni, obrazların adlarını, xarakterik cəhətlərini saxlasa da, öz əsərini daha geniş planda işləyib. Özü də yerli gəlincə əsərə yeni obrazlar daxil edib. Və ən başlıcası, mövzunu 80-ci illərin əvvəllərində saxlamır, zamanımızda, günümüzə qədər götürür. Bunun üçün əsərə daxil etdiyi İsaخان obrazından da vasitə kimi istifadə edir. Əsər boyu biz də İsaخانın alim, ziyalı, söz təəssübkeşi obrazının mahiyyətinə varə bilirik. Bu obraz və ümumi məzmun Ə.R.Xələfiyə imkan verib ki, ədəbiyyat tariximiz üçün mübahisəli olan məsələyə yeni icma-məzmun versin.

Mübahisə demişkən, qeyd edim ki, əsərdə iki gəncin - Azərbaycanlı türk oğlu İlqarın və Bakıda doğulub böyümüş erməni qızı Nənanın məhəbbətindən bəhs olunur. Bu iki gəncin arasındakı sağlam, ülvə sevgi hissi elə gənclərin duyğularına layiq səviyyədə poetik tərənnümə çevrilir.

Məlumdur ki, ədəbiyyat tariximizdə «din ayrı xof» məsələsi N.Nərimanovun «Bahadır və Sonra» romanında, H.Cavidin «Şeyx Sonan» dramında və başqa bir çox bədii əsərlərdə də qoyulur. Ən başlıcası, dastanlarımızdan gələn «Əsli-Körəm» mövzusu da çox məşhurdur. Hətta həmin mövzuda Ü.Hacıbəyovun operası da səhnəmizdə zaman-zaman yaşarlıq haqqı qazanıb.

Elə bu günün özündə də homin opera tamaşalarının marağını qoruyur, cazibəsi ilə düşüncələrə təsir etməkdə davam edir. Din ayrı xof məsələsi demək olar ki, eksər hallarda tərəflərin faciəsi ilə başa çatır. Başqa sözlə, bu, o deməkdir ki, cəmiyyət hələ də bu problemi həll edib qurtarmayıb. Üstəlik 80-ci illərin axırında ideoloqu Zori Bala-yan olan separatçılıq hərəkatı xalqlar arasındakı düşmənçiliyə, ədavətə gətirib çıxardı və çox dəhşətli hadisələrə baş verdi. Minslərlə günahsız insanların qanı axıdıldı. Erməni xəstəliyinin Azərbaycan torpağını zəbt etmək, mənimsəmək istəyi son nəticədə onların öz başlarına çatladı. Bir qərnlilik işğal dövrü 44 günlük savadazəfərliyə başa çatdı. Azərbaycan ordusunun dəmir yumruğu öz gücünü göstərdi. Nəhayət, antiterror əməliyyatı ilə torpaqlarımızda suverenlik təmin olundu.

Müasir oxucu bu dövrün öz gözələrlə gördü. Müəyyən mənada bu dövrün ağır-acılarını yaşamaş bir çox insanları üçün mövzunu həzm etmək, qavramaq, əlbəttə, çətinidir. Görünür, elə bu səbəbdən də müəllif «Ölməyən sevginin dastanı» epik-lirik poemasında məsələni dövrün xarakterini ilə uyğunlaşdırıb və mövcd mənzərə fonunda hadisələrə qiymət verməyə çalışır. Zənnimcə, bu cür yanaşma həm əsərin ideya müəllifini - İsaخان İsaخانlini, həm də ədəbiyyat tariximiz üçün dəyərli bir əsər yaratmış Əli Rza Xələfini dayaz oxucu düşüncəsinin qınalqlarından xilas edir. Nəticədə xalqımızın bir qərnlilik işğal ağrılarını da özündə ehtiva edən və nəhayət, iki gəncin səf-məhəbbətinin xüsusi acılarına müşayiət olunan taleyini özündə ehtiva edən bir əsər, ədəbi fakt olaraq qələmə alınır.

Kitabın redaktoru və Ən sözün müəllifi Əkbər Əlioğlu əsər haqqında kifayət qədər geniş və əhatəli bir yazını qələmə alıb.

Əlioğlu məsələyə köklü şəkildə yanaşıb. Həm əsərin bədii məziyyətlərini əhatəli və ətəf-əl şəkildə tədqiqatə cəlb edib, həm də əsərin orijinallığını təmin edən maraqlı quruluşu ilə də bəli-ğilə mülahizələr bildirib. Onun qeyd etdiyi kimi, müəllif sanki yazılı ədəbiyyatı üçün yeni bir dastan forması təqdim edir. Hər bölmənin əvvəlində və axırında lirik şeirlər əsər boyu məzmunu müşayiət edir.

Əsərdən aldığım təəssüratı oxucularla bölüşmək üçün mən də qonaqlarımı bu rəy-düşüncələrimdə yazmalı oldum. Əsərin əvvəlində «Müəllifdən» qrifli ilə «Ölməyən sevginin dastanı»nın ideyasını, əsərin mözi-ni ehtiva edən bir divanını (diqqət edin: divanı əşiq şeirinin janrıdır) oxuyuruq:

Əy könül, bir oddasən sevgililə, sevgilə,
Əy içindən yanarsan, yanmaqdan usanmırsan.
Başına gələnləri yozma son özgo yero,
Niyo, nodən... qanırsan, qanmaqdan usanmırsan.

Aşıqlar öz eşqini söz içində saxlayar,
Yanan dili, dodağı köz içində saxlayar.
Bu bolanı yaddaşın göz içində saxlayar.
Hara dönsən anırsan, anmaqdan usanmırsan.
Aşıqları tərənnüm, aşıqların yaşadığı duyğuların ülviliyi, ümumiyyətlə sevginin sağlığı həm də poe-

tik vüsətlə əks-səda ilə qovuşursa, bu, müəllifin uğurudur. Zənnimcə, təqdim olunan bəndlər oxucunu üzü gələcəyə, yeni əsərin davamı oxusuna hazırlaya bilir. Kim sevmir Məcnunu, Kim Kərəm-dən imtina edir? Fərhadı necə unutmaq olar?..

Məcnunluq üz çevirib, səhraya da da gedir,
Fərhad dağı yarmısa, Kərəm də oda gedir.
Düşüncəyə hakimdir göy üzü, ada gedir,
Onu Allah sanırsan, sanmaqdan usanmırsan.

Tökələr dünya malı, iştahın vecə saymaz,
Könlünü alan ceyran gələ, gör necə saymaz.
Ov gözən ovçu gözün bərəni heçə saymaz,
Bələn üstə sunarsan, sunmaqdan usanmırsan.

Uçar qızıl qəfəsdən, bülbül koldan yığılmaç,
Vüsəldən ayrı düşən həsrət qoldan yığılmaç.
Min dəfə də yox desə, gözün yoldan yığılmaç,
Güzgü kimi sınırsan, sınımaqdan usanmırsan.
Məndən olsaydı, həmin şeiri bitüvlükdə oxu-cuya təqdim edərdim. Çünki bu divanının özündə Azərbaycan klassik ədəbiyyatının müasir dövrü-müz üçün çox dəyərli bir örnəyi ədəbi fakt kimi diqqəti cəlb edir.

Maraqlıdır, şeirin başlığına diqqət edək: «Yanarsan... yanmaqdan usanmırsan». Bu hansı yangıdır ki, insani oda tutur, yandırır və hətta bu yangı-nı daha çox arzulayırsan. Bu motiv istər-istəməz Mövlana Füzulini yaddaşımıza gətirir. Atası şəfa üçün Məcnunu Kəbəyə aparr. Özü də oda eləsin, oğlu da oda etsin ki, bu belədən, eşq «dəliliyin-dən» xilas olsun. Məcnun isə bu Tanrı dərğahında göylərə əl açıb daha artıq eşq beləsinə mübtə-la olmağı arzulayır. Demək, yanarsan və yan-maqdan usanmadığın həmin hiss sevgi hissidir. Bu iztirabları yaşamaq istəyi həyatın qalan bütün şirnliliklərindən daha üstündür.

Zənnimcə, şeirin sonrakı bəndlərini də bir da-ha oxucunun diqqətinə cəkməyimi qəbəhat olmaç. Hər görəndə oxlanırsın sinə də sadaç-sadaç, Xəyalınlı öpürsən izini dodaq-dodaç. Sevginlə boy atırsan... duyğular budaq-budaç, Qanad üstə qonursan, qonmaqdan usanmırsan.

Çox aşıqlar görmüşük, eşq onu huşdan salır,
Vaxt ötür, zaman keçir, ömürdən, yaşdan salır.
Ayrıqlıqlar bəxtinin yolunu qışdan salır,
Soyğunda donursan, donmaqdan usanmırsan.
Artıq mən qeyd etmişəm, müəllif bir çox hal-larda təkcə sifahi xalq ədəbiyyatı, dastan ruhu ilə qovuşmur. O, klassik ədəbi ənənələrin ruhunu da cəmkib əsərinə gətirə bilir. Füzulinin məşhur deyimi var:

«Kühi-kön künd eləmiş min tışəni bir dağ ilən,
Mən qoparıb atımsam min dağı bir dirnağ ilən»
Görün, müəllif Füzulinin bu beytini zəmanəmizə necə gətirir, necə yangı ilə gətirir, necə uğur-la gətirir? Düşünürəm ki, bu, ədəbi varisiyin ən yaxşı örnəklərindən biridir.

Yoxdur gecə-gündüzün, gözərsən cırağ ilən,
Könül evi tikməyə memarı sorag ilən;
Xəbər verdi Füzuli, «min dağı... dirnağ ilən»,
Qaysaq-qaysaq yonursan, yonmaqdan usanmırsan.

Ey könül, ürəyində qəmlərin soralınlı,
Hərdən gəlib bu yazı, bəxtin də qaranlıq.
Xələfi nəyləsin ki, gözündən aralanıb
Gördüyünü danırsan, danmaqdan usanmırsan.
Gördüyü kimi, şeirdə müəllif öz könlünə xitabla danışır, könlünə üz tutur, onun cəmkidliklərini, ağrılarını, iztirablarını yüksək poetik vüsətlə mis-ralara yığır, hətta öz könlünü böyük sevgi obraz-ları ilə müşayiət edir.

Daha bir maraqlı nüans da müəllifin öz könlü-nü şəxsələndirməsidir, onunla sanki üzbeüz daya-nıb həsi-hal etməsidir.

(Davamı var)